

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 8 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2023: 512-540

Kur'ân'ın İslâm'a Davetinde Âhîret İnancını Kullanma Yöntemleri

The Methods of Qur'an of Using Belief in the Hereafter in Invitation to Islam

Rahime ÇELİK Eyüp YAKA

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı,

Phd. Student, Akdeniz University, Faculty of Asist. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of
Theology, Basic Islamic Sciences Department of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of
Tafsir Tafsir

rcelik72@hotmail.com eyaka07@hotmail.com

Orcid: 0009-0001-6913-9903 Orcid: 0000-0002-6790-7016

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

09.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted

31.12.2023

Atıf/Cite: Çelik, Rahime - Yaka, Eyüp. "Kur'ân'ın İslâm'a Davetinde Âhîret İnancını Kullanma Yöntemleri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2023), 512-540.
<https://doi.org/10.20486/imad.1373543>

Bu makale, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğretim Üyesi Eyüp Yaka danışmanlığında hazırlanan "Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Allah (c.c.) kullarına hitabı olan Kur'ân'ı peygamberi vasıtasıyla ulaştırmıştır. Kulları için din olarak İslâm'ı seçmiş, sadece İslâm'dan razı olduğunu belirtmiş ve onları bu kitapla İslâm dinine davet etmiştir. Kur'ân, insanlara yaratılış amaçlarını gerçekleştirmede en doğru yolu gösteren ve onları bu yolda yürümeye çağıran bir davetçidir. Çeşitli türevleriyle birlikte 200'den fazla yerde geçen "davet", daha ziyade "İslâm'a ve bu esasların uygulanmasına çağrı" anlamına gelmektedir. Kur'ân; müşrikleri, kâfirleri, münâfıkları ve Ehl-i Kitab'ı imana; Müslümanları ise imanlarını sağlamlaştırmaya davet etmiştir. Kur'ân'da âhiret inancının sıkça tevhid inancıyla beraber zikredilmesi, iki iman esası arasındaki güçlü bağa işaret etmektedir. Bu sebeple İslâm'a davet açısından ahiret inancı ayrıcalıklı bir önem arz etmektedir. İslâm'a davette, davetin kural ve ilkelerini koyan ve bu husustaki yöntemleri belirleyen Kur'ân'dır. Mu'ciz üslûbuyla kendine hayran bırakan Kur'ân, İslâm'a davetinde âhiret inancını çeşitli anlatım metotlarıyla idraklere sunmuştur. Bu makalede Kur'ân'ın, insanları dine davet ederken âhiret inancına vurgu yapması ele alınıp değerlendirilmiş ve bunu hangi yöntemlerle gerçekleştirdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, davetle ve araştırmanın temel konusu olan âhiretle ilgili âyetler tespit edilmiş, âhiretle ilgili âyetlerin üslûbu davet yöntemi açısından tasnife tâbi tutulmuştur. Tespit edilen yöntemler, günümüz davetçilerine bir davet metodu sunması açısından önem arz etmektedir. Daha önceden yapılan çalışmalarda, Kur'ân'ın İslâm'a davetinde âhiret inancının, tespit edilen yöntemler açısından bir bütün olarak ele alınmamış olması bu makalenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Âhiret, Kur'ân, İslâm, Davet, Yöntem.

Abstract

Allah (c.c.) conveyed the Qur'an, which is addressed to His servants, through His prophet. He chose Islam as the religion for His servants, stated that he was satisfied with only Islam, and invited them to the religion of Islam with this book. The Qur'an is an invitation to show people the most correct way to achieve the purposes of their creation and invite them to follow this path. The "invitation", which is mentioned in more than 200 places with its various derivatives, rather means "call to Islam and the implementation of these principles". The Qur'an invited polytheists, unbelievers, hypocrites and the People of the Book to faith, and Muslims to consolidate their faith. The fact that the belief in the hereafter is frequently mentioned together with the belief of monotheism (tawhid) in the Qur'an indicates the strong connection between the two principles of belief. For this reason, belief in the hereafter has a privileged importance in terms of invitation to Islam. In the invitation to Islam, it is the Qur'an that sets the rules and principles of the invitation and determines the methods in this regard. The Qur'an, which fascinates itself with its miraculous style, presented to the perception the belief in the hereafter with various methods of expression in its invitation to Islam. In this article, the Qur'an's emphasis on belief in the hereafter is discussed and evaluated while inviting people to the religion, and it is aimed to determine the methods by which it does this. In this context, the verses related to the invitation and the verses related to the hereafter, which is the main subject of the research, were determined, and the style of the verses related to the hereafter were classified in terms of the method of invitation. The methods determined are important in terms of presenting an invitation method to today's inviters. The fact that the belief in the Hereafter in the Qur'anic invitation to Islam has not been discussed as a whole in terms of the methods determined in previous studies reveals the originality of this article.

Keywords: Tafsir, The Hereafter, The Qur'an, Islam, Invitation, Method.

Giriş

Kur'ân, Allah'a (c.c.) kulluk için yaratılan insanlar (ve cinler)¹ için yaratılış amaçlarını gerçekleştirmede en doğru yolu gösteren ve onları bu yolda yürümeye çağırان bir davetçidir. Dolayısıyla İslâm'a davette, davetin kural ve ilkelerini koyan ve bu husustaki yöntemleri belirleyen de Kur'ân'dır.

İslâmî literatürde âhiret, öldükten sonra başlayan ikinci hayatı ifade etmektedir. Öneme binaen Kur'ân'da, Allah'a (c.c.) imanla birlikte sıkça âhirete iman da zikredilmektedir. Âyetler hem dünyada hem ahirette huzur içinde yaşamının temel ilkelerini sunmaktadır. Makalede Kur'ân'ın İslâm'a davetinde, âhiretle ilgili âyetlerdeki kullandığı yöntemleri üslûp açısından tespit etmek hedeflenmiştir. Bu yöntemlerin tespiti, günümüz davetçilerine bir metot sunmakta ve çalışmalarında etkili olabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, davetle ve araştırmanın temel konusu olan âhiretle ilgili âyetler tespit edilmiş olup öncelikle davet kavramıyla ilgili âyetlerin içeriği irdelenmiştir. Daha sonra âhiretle ilgili âyetler tespit edilip Kur'ân'aki âhiret inancı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Sonrasında da tespit edilen âyetlerin üslûbu davet yöntemi açısından tasnife tâbi tutulmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonucunda âyetlerde Kur'ân'ın insanları dine davet ederken bilgilendirme, tasvir, terğîb ve terhîb, soru cevap, meseller ve kıssalar gibi yöntemleri kullandığı tespit edilmiştir. Âyetlerde, meseleyi çarpıcı bir şekilde ortaya koyan örneklerin bazısı, yöntemlere ait başlıklar altında ele alınırken bazıları da dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca bu yöntemlerin her birinde bütün âhiret halleri değil, bir veya birkaç yönü örneklendirilerek makale sınırlandırılmıştır. Her bir yöntemin kendi içinde, âhiret inancını merkeze alarak insanları dine davet ettiği, insanların dikkatlerini canlı tutacak şekilde kullanıldığı için de son derece etkili ve mucizevî yöntemler olduğu vurgulanmıştır. Âyetlerin tefsirinde ilk dönemlerden son dönemlere kadar müfessir yelpazesi geniş tutulmuştur.

Davet ve âhiret/âhiret inancı konusunda çok fazla çalışma yapılmıştır. Ayrıca tespit ettiğimiz yöntemleri müstakil olarak ve farklı bağlamlarda ele alan çalışmalar da mevcuttur. Tasvir konusunda Atiye Avşar'ın "Rahmân Sûresinde Nimetlerin Tasviri"; terğîb ve terhîb konusunda Mahmut Sönmez'in "Kur'ân'da Cennet, Cehennem ile Yapılan Terğîb ve Terhîb" ve yine Mahmut Sönmez'in "Kur'ânî Tebliğde Terğîb ve Terhib Metodu"; soru cevap konusunda Alican Dağdeviren'in *Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar* ve Saadettin Özdemir'in "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği"; İsmail Kodaz'ın "Bir Edebi Tasvir Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri" ve Nevzat Y. Aşkoğlu'nun "Kur'ân'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlakî Bilinç

¹ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), ez-Zâriyât 51/56.

Geliştirmedeki Rollerini”adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir. Özellikle kıssa konusunda çok fazla makale ve tez çalışması bulunmaktadır. Bu konuda da Abdulselam Çağlayan’ın *Kehf Sûresi’ndeki Kıssalar Bağlamında İrşad* ve Ahmet Çelik’in “Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur’ân Kıssaları” adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir. Abdulkadir Erkut’un “Dine Davet Metodu Açısından “Ashâbus’-Sebt” Kıssasının Tahlili” adlı çalışması ise dine davet metodu açısından bir kıssayı incelemiştir. Ayrıca Rahime Çelik’in *Kur’ân’da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği* adlı çalışması dine davette âhiret inancının bir metot olabileceğini bütüncül olarak ele almış ve bunu Ashâb-ı Kehf kıssası üzerinden örneklendirmiştir.

Makalede diğer çalışmalardan farklı olarak ahiretle ilgili âyetler yöntem açısından tasnife tabi tutulmuş ve tespit edilen her bir yöntem dine davet metodu yönüyle ele alınmıştır.

1. Davetin Kavramsal Çerçevesi

Davet (دعوة), de‘ave (دعو) fiilinden mastar olup, de‘ven (دعوا), dü‘âen (دعاء) ve de‘vâ (دعوى) mastarlarıyla eş anlamlı bir kelimedir² ve lügat bakımından zengin bir anlam çeşitliliğine sahiptir. Mastar haline ve birlikte kullanıldığı harf-i cerre göre farklı manalara gelmektedir. “Söz vermek, çağırmak, nida etmek, bağırarak, ziyafet yemeğine davet etmek, yemeye ve içmeye çağırmak, dua veya beddua etmek, Allah’a yönelmek, isim koymak, istemek ve ayrıca isim olarak da anlaşma, yemin, ziyafet ve davet yemeği”³ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de Bizans İmparatoru Heraklius’a, gönderdiği davet mektubunda أدعوك بدعاية الاسلام (Sana İslâm’ın davetiyle davette bulunuyorum) ifadesini kullanmaktadır.⁴ Bu ifadedeki di‘âye (دعائية) kelimesinden, davet kastedilmektedir. O da gayri müslim milletlerin en önce davet edildiği kelime-i şehâdetidir.⁵

² Şevki Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu* (b.y.: Seha Neşriyat, ts.), 17.

³ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 2/31; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-luga*, thk. Abdulhalîm en-Neccâr (b.y.: ed-Dâru’l-Mısriyye li’t-Telif ve’t-Terceme, ts.), 3/121; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beirut: Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, 1990), 1/2336; er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzil-Kur’ân*, thk. Safvân Adnan Dâvudî (Beirut: Dâru’s-Sêmiyye, 1992), 315-316; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.), 2/1386-1387; Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs* (Kuveyt: et-Türâsü’l-‘Arabî, 1422/2001), 38/46-49.

⁴ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1991), 1/339.

⁵ Mecdüddîn İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garibi’l-hadîs-i ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî (b.y.: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 2/122; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/1386.

Kur'ân'da "davet" kelimesi altı yerde⁶ ve aynı kökten çeşitli türevleriyle birlikte 200'den fazla yerde⁷ geçmektedir. Terim olarak ise daha ziyade İslâm'a ve bu esasların uygulanmasına çağrı anlamında tanımlanmıştır ve bu bağlamda Kur'ân'da davet; İslâm'a,⁸ Allah yoluna,⁹ imana,¹⁰ Allah'ın kitabına,¹¹ kurtuluşa,¹² esenliğe¹³ hayat kaynağına¹⁴ ve hayra çağrı,¹⁵ gibi anlamlar ifade etmektedir. Davet edilen alanların ortak paydası, İslâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasına bir çağrıdır. Bu da davetin hem Müslümanlara hem de gayri müslimlere yönelik olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, vaaz, nasihat, irşat, tebliğ, tebşir, inzar, emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker gibi terimler de kelime manaları açısından davetten farklı olmasının yanı sıra amaç ve uygulamaları açısından birbirine yakın muhteva ve manaları ifade etmeleri sebebiyle sıklıkla birbirinin yerine de kullanılmıştır.¹⁶

Davette bulunulacak ve tebliğ edileceklerin niteliklerini açıklayan âyetler¹⁷ olduğu gibi, davetin kime yapılacağından bahsetmeyen âyetler de vardır.¹⁸ Mesela: "(*Rasûlüm!*) *Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir.*"¹⁹ buyrulmaktadır. Âlûsî (öl.1270/1854) bu âyetin tefsirinde mef'ûlün zikredilmemesinin hitabın umûmîliğine işaret ettiğini ifade etmektedir.²⁰

Kur'ân; müşrikleri, kâfirleri, münâfıkları ve Ehl-i Kitab'ı imana;²¹ Müslümanları ise Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba, daha önce indirdiği kitaba ve ahiret gününe iman etmeye, inkardan da sakınarak²² imanlarını sağlamlaştırmaya davet etmektedir. İbn Kesîr'e (öl.774/1373) göre Nisâ 4/36. âyette Allah Teâlâ mümin kullarına; imanın bütün hükümlerine, rükünlerine, temellerine ve şubelerine girmelerini emrediyor. Bu, kâmil olanı daha da mükemmelleştirme, sabitleme ve onda

⁶ Bk. el-Bakara 2/186; Yûnus 10/89; er-Ra'd 13/14; İbrâhîm 14/44; er-Rûm 30/25; el-Mü'min 40/ 43.

⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları,1990), 257-260.

⁸ Bk. es-Saff 61/7.

⁹ Bk. en-Nahl 16 /125.

¹⁰ Bk. el-Hadîd 57/8.

¹¹ Bk. Âl-i İmrân 3/23.

¹² Bk. el-Mü'min 40/41.

¹³ Bk. Muhammed 47/35.

¹⁴ Bk. el-Enfâl 8/24.

¹⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/104.

¹⁶ Mustafa Çağrı, "Davet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/16.

¹⁷ Bk. el-En'âm 6/51; el-Fâtur 35/18; Yâsîn 36/11.

¹⁸ Ahmet Önkâl, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 25.

¹⁹ en-Nahl 16/125.

²⁰ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'il-mesâni* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 14/ 254.

²¹ Bk. en-Nisâ 4/36, 116, 171; el-Hac 22/31.

²² Bk. en-Nisâ 4/136.

devamı sağlama anlamındadır. Meselâ mü'minler bütün namazlarında “Bizi, doğru yola ilet”²³ der. Bu da “hidâyetimizi artır ve bizi bunda basiretli ve sabit kıl” demektir. Nitekim Allah Teâlâ; mü'minlere Allah'tan korkmaları ve Peygamberine inanmaları yönünde nida etmektedir.²⁴ Bunun karşılığında ise bir nûr lütfedeceğini ve onları bağışlayacağını belirtmektedir.²⁵

Kur'ân, imanın yanı sıra Müslümanları; ihlâs ve samimiyetle ibadetlerini yerine getirmeye,²⁶ zan ve arkadan çekiştirme gibi kötülüklerden sakındırarak²⁷ ahlâkî erdemlerle muttasıf kâmil bir mümin olmaya ve sosyal hayatta oldukça dikkatli davranmaya; dikili taşlar (putlar), kumar, fal ve şans okları ve şarap gibi şeyleri şeytan işi pislik olarak niteleyerek bu davranışlardan kaçınmaya²⁸ da davet etmektedir. Birer örnek olarak verilen bu hususları “Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun.”²⁹ âyetinin ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nihâyetinde bu ve benzeri çağrılara kulak vermek sadece mü'minlerin değil bütün insanlığın meselesidir. Zira Allah (c.c.) ve Rasûl'ünün (s.a.v.) iman, ibadet, muamelat ve ahlâkî konularda hayata geçirilmesini istediği şeyler, bütün insanlığa hayat verecek prensipleri muhtevidir.

Kur'ân'ın nüzulü sürecine bakıldığında iman esaslarını içeren âyetlerin ahkâm ve ibadetlerden önce nazil olduğu görülmektedir. Daha ziyade Mekke'de inen âyetler, tevhid inancı başta olmak üzere iman esaslarını ve bunlar içinde de yoğun olarak âhiret inancını; kâinat üzerinde düşünmeye dair konuları ve bazı ahlâkî ilkeleri içermektedir. Bilâhare temel ibadet esasları, kişiyi ve toplumu ıslah edecek ahlâkî ilkeler ve insanî ilişkilere dair hükümler tadrîcen inzâl olmuştur.³⁰ Bu bağlamda Kur'ân'da âhiret inancı ayrı bir önem arz etmektedir.

2. Kur'ân'da Âhiret İnancı

Müşrik bir topluma inen Kur'ân, itikat bağlamında öncelikle şirki reddetmiş ve yerine tevhidi yerleştirmiştir. İkinci önceliği ise âhiret inancına yönelik olmuştur. Kur'ân'da “âhirete iman” vahiy süreci boyunca Allah'a (c.c.) imanla birlikte ısrarla vurgulanmaktadır.³¹ Bunun temel sebebi, Mekke toplumunun en çok bu iki iman esasını inkâr etmesi olabileceği gibi, mebd'e ve meâdla ilgili merak edilen hususlarda

²³ el-Fâtiha 1/6.

²⁴ Bk. el-Hadîd 57/28.

²⁵ Ebu'l-Fidâ' İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid vd. (Kahire: Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000), 4/ 311.

²⁶ Bk. ez-Zümer 39/2. Ayrıca bk. el-Mü'min 40/14, 65; el-Beyyine 98/5.

²⁷ Bk. el-Hucurât 49/12. Ayrıca bk. en-Nûr 24/ 27-30.

²⁸ Bk. el-Mâide 5/90. Ayrıca bk. el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/121; en-Nahl 16/115.

²⁹ Bk. el-Enfâl 8/24. Ayrıca bk. Yâsîn 36/69, 70.

³⁰ Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 109.

³¹ Bk. el-Bakara 2/ 62,126,177; Âl-i İmrân 3/114; en-Nisâ 4/38, 39, 59; et-Tevbe 9/18; en-Nûr 24/2.

bilgilendirme amacıyla insan aklına hitap etmek ve dünya ile ilgili teşbihlerle âhireti insan anlayışına yaklaştırmak da olabilir.³² Bu tekrarların, konunun önemini vurgulamak, dünya ile âhret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminleri âhret hayatına hazırlamak ve sorumluluk duygusunu pekiştirerek hesap verme bilincini diri tutmak gibi hedefleri olduğunu söylemek de mümkündür.³³ Bu bağlamda Allah'a (c.c.) ve âhirete imanın birlikte çokça zikredilmesi, bu iman esasları arasındaki alâkanın kuvvetli olduğunu düşündürmektedir.

Kur'ân insanların boş yere yaratılmadığını ve mutlaka Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanacaklarını³⁴ ifade etmektedir. Aksi takdirde kendisine akıl ve irade verilen ve birtakım sorumluluklar yüklenen insan açısından, bu dünya anlamsızlaşacak ve içinden çıkılmaz bir hale gelecektir. Şu hâlde ahiretin, dünya hayatının gayelerinden biri olduğunu ve ona anlam katan temel unsurların başında geldiğini söylemek mümkündür.³⁵

“Yokluk ve hiçlik”i sevmeyen insan fitratının en güçlü arzularının başında “yaşama isteği” gelmektedir. Ölümlü bir varlık olarak yaratılmasına rağmen, evvelden beri insanoğlu, sonsuza kadar yaşayarak hiçbir zaman yok olmama duygu ve arzusunu taşımaktadır.³⁶ Şeytanın Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'ya, Rablerinin cennette ebedî kalanlardan olurlar diye ağaca yaklaşmamalarını emrettiği yönünde verdiği vesvese³⁷ insanın ebedî yaşama arzusuna işaret etmektedir. Kur'ân öğretisine göre sonsuza kadar devam edecek olan hayat, âhret hayatıdır.³⁸

Bazı âyetlerde³⁹ Kur'ân, dünya hayatına karşı âhret hayatını ön plana çıkarmıştır. Kur'ân'a göre dünya hayatı “mal ve çocuklar, dünya hayatının çekici-süsü” ve “insanların arasında bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteği”nden ibarettir.⁴⁰ Asıl hayat ise âhret hayatıdır.⁴¹ Orası mü'minler için huzur ve sükûn yurdu iken, inanmayanlar için azap yurdudur.⁴²

³² Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 249.

³³ Bekir Topaloğlu, “Âhret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/ 543-544.

³⁴ Bk. el-Mü'minûn 23/115.

³⁵ Ahmet Coşkun, “Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı”, *EÜİF Dergisi* 4 (1987), 274.

³⁶ Hayati Hökelekli, “Ölüm ve Öteki Psikolojisi”, *UÜİF Dergisi* 3/1 (1991), 162.

³⁷ Bk. el-A'râf 7/20.

³⁸ Meselâ bk. el-Hadîd 57/12; el-Mücâdele 58/17; et-Teğâbün 64/9,10.

³⁹ Meselâ bk. Âl-i İmrân 3/14, 185; en-Nisâ, 4/74, 77; el-A'râf 7/32; et-Tevbe 9/38; İbrâhîm 14/3; el-Kehf 18/46; el-Kasas 28/60; el-Ankebût 29/64; el-Mü'min 40/39; ez-Zuhruf 43/35.

⁴⁰ Bk. el-Hadîd 57/20.

⁴¹ Bk. el-Ankebût 29/64. Ayrıca bk. Abdalbâkî, *el-Mu'cemül-müfehres*, s. 236-238.

⁴² Bk. el-Ğâşiye 88/1-16.

3. Davette Âhîret İnancının Kullanılma Yöntemleri

Allah (c.c.) Kur'ân'da önemli bir yekûn tutan âhîret hayatı ve âhîret inancının gerekliliği hakkındaki âyetler özelinde; gayr-ı müslimleri imana,⁴³ mü'minleri de imanda sebata ve sâlih amellerle kâmil bir mü'min olmaya davet etmektedir.⁴⁴ Mu'ciz üslûbuyla kendine hayran bırakan Kur'ân, davetinde âhîret inancını çeşitli anlatım metotlarıyla idraklere sunmaktadır. Makalede konuya dair bazı metotlar tespit edilmeye ve çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. Bu metotların her birinde bütün âhîret halleri değil, bir veya birkaç yönü örneklendirilmekle yetinilecektir.

3.1. Bilgilendirme

Kur'ân'ın insanları, iman veya inkâr etmelerinin ve dünyada yaptıklarının karşılığını âhîrette mutlaka görecekleri hususunda bilgilendirmiştir.⁴⁵ Bununla ilgili olarak Âl-i İmrân Sûresi 3/106. ve 107. âyetlerinde inkâr etmelerinden dolayı yüzleri kararıp azap göreceklerden ve yüzleri ağarıp Allah'ın (c.c.) rahmeti içinde ebedî olarak kalacaklardan bahsedilmektedir. Taberî (öl. 310/923) bu âyetle ilgili çeşitli görüşlere yer vermiş ve kendi görüşünü de şöyle belirtmiştir: Allah (c.c.) bütün âhîret ehlini iki gruba ayırmıştır. Birinin yüzü beyaz, diğerrinin yüzü siyahtır. Burada iki grup olduğu malumdur. Mü'minlerin tamamı yüzleri beyaz olanlar grubuna, kâfirlerin tamamı da yüzleri siyah olanlar grubuna girerler. Yüzleri siyah olanların kâfirlerin bir kısmını ifade ettiğini söyleyecek bir yön yoktur. Allah (c.c.) onların hepsi için umûmî bir ifade kullanmıştır.⁴⁶

Celâleyn tefsirinde, aynı âyetler hakkında nice yüzlerin ağaracağı ve nicelerinin de kararacağı gün, kıyâmet günü olarak ifade edilmektedir. Yüzleri kararmış kimseler kâfirlerdir. Cehenneme atılırlar ve onlara azarlamak için "Mîsâk gününüzdeki imanınızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyleyse küfretmeniz sebebiyle tadın azâbı." denilir. Yüzleri ağarmış olan kimseler ise, mü'minlerdir. Onlar Allah'ın (c.c.) rahmeti olan cennetin içindedirler ve onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.⁴⁷

Sonuç olarak, her iki tefsire göre de Kur'ân'ın inanan ve inanmayan insanları âhîrette karşılaştıkları durumları hakkında önceden bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. İmanın karşılığının âhîretle ilişkilendirilerek zikredilmesi, âhîrete imanın önemini de kendiliğinden ortaya koymaktadır.

⁴³ Mesela bk. el-Nisâ 4/171; et-Tevbe 9/31.

⁴⁴ Mesela bk. el-Bakara 2/172,183,278; Âl-i İmrân 3/102; el-Mâide 5/8; el-Hadîd 67/28.

⁴⁵ Mesela bk. et-Tevbe 9/71; el-Kasas 28/84.

⁴⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, ts.), 5/665-667.

⁴⁷ Celâlüddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî - Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (İstanbul: Mektebetü Pamuk, ts.), 67.

Aynı şekilde Kur'ân'da mümin olarak Allah'ın (c.c.) huzuruna gidenlerin âhirette cennetle müjdelendiği ve büyük kurtuluşun bu olduğu,⁴⁸ Rablerinden korkanlar için hem bağışlanma hem de büyük mükâfat olduğu,⁴⁹ âhret yurdunda en güzel âkıbetin yeryüzünde böbürlenmeyip ve bozgunculuk yapmayan takva sahiplerinin olduğu⁵⁰ ve iman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için âhret mükâfâtının daha hayırlı olduğu⁵¹ ve benzeri hususlar bildirilmektedir. Kur'ân kâfirlere de dünyada ve âhirette elîm bir azaba çarptırılacaklarının ve onların hiç yardımcısı olmayacağını⁵² bilgisini vermiştir. Kur'ân'ın âhirete dair yaptığı bu bilgilendirmeler, insanları hesap verme şuurunu kazanmaya davet etmektedir.

3.2. Tasvir

Kur'ân, İslâm'a davetinde insanları âhret ve halleri hakkında bilgilendirmekle kalmamış, bu hallerin tasvirlerine de yer vermiştir. Zira Kur'ân üslûbunun en etkili ve en güçlü araçlarından biri tasvir metodudur. Kur'ân, müşahede edilen olayları ve manzaraları, zihinde oluşan soyut mefhumları, çeşitli insan tabiatlarını ve ruh hallerini tasvir metoduyla tabloştürmüştür. Bu yöntemle Kur'ân; geçmişteki veya gelecekteki halleri, meselleri, kıssaları, kıyâmetin çeşitli hallerini, cennet ve cehennem sahnelerini bir bakıma canlı bir tablo gibi insanlara sunmuştur.⁵³

Öncelikle, kıyâmetin kopması veya âhret hayatının varlığı hususunda şüpheye veya inkâra düşenler için Kur'ân'ın; “o gün gökyüzünün yarılacağı”⁵⁴, “göğün sallanıp çalkalanacağı”⁵⁵, “yıldızların ışığının söndürüleceğini”⁵⁶, “güneşin katlanıp dürüleceğini, yıldızların döküleceğini, dağların yürütüleceğini”⁵⁷ tasvir ettiği görülmektedir. Enbiyâ Sûresi 21/104. âyetinde de, kıyâmet günü göğün toplanıp dürülmesi, yazılı kağıtların tomarının dürülmesine benzetilerek tasvir edilmiştir. Seyyid Kutup'a (öl. 1966) göre o zaman iş tamamlanmış, yeryüzü sona ermiştir. Artık insanın yakından tanıdığı varlık dürülmüştür ve o yepyeni bir âlem, yepyeni bir kâinatla karşı karşıya gelecektir.⁵⁸ Bununla birlikte Zilzâl Sûresi 99/1-5. âyetlerinde yerin de sarsıldıkça sarsılacağı şöyle bildirilmektedir: “Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan “Ne oluyor buna!” dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.”⁵⁹ Aynı şekilde kıyâmetin kopuşu ve o

⁴⁸ Bk. el-Hadîd 57/12.

⁴⁹ Bk. el-Mülk 67/12.

⁵⁰ Bk. el-Kasas 28/83.

⁵¹ Bk. Yûsuf 12/57. Ayrıca bk. Yûnus 10/ 64; el-İsrâ 17/19-21.

⁵² Bk. Âl-i İmrân 3/56.

⁵³ Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev. Kâmil M. Çetiner (İstanbul: Beka Yayınları, 2017), 54, 55.

⁵⁴ Bk. el-İnfîtâr 82/1.

⁵⁵ Bk. et-Tûr 52/9.

⁵⁶ Bk. el-Mürselât 77/8.

⁵⁷ Bk. et-Tekvîr 81/1-3.

⁵⁸ Seyyid Kutup, *fi Zilzâli'l-Kur'ân*, çev. Yakup Çiçek vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1994), 9/525.

⁵⁹ ez-Zilzâl 99/1-5.

esnada insanların içine düştükleri durumlar “O gün gökyüzü, erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış yüne döner. Dost, dostu sormaz. Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de tek kendini kurtarsın.”⁶⁰ âyetiyle çok çarpıcı bir tasvirle ortaya konmuştur. Bu âyet müfessirlerce şöyle yorumlanmıştır:

“Kıyâmet olayının; inkârcı ve mücrimlerin mahşer ve hesap ortamında yaşadıkları derin bunalımın, onları bu âkıbete sürükleyen başlıca kötülüklerin ve cehennem azabının kısa fakat kuşatıcı ve oldukça etkileyici bir anlatımı olan bu âyetlerde, ilâhî kudret ve hikmetin verdiği düzen içinde varlığını sürdüren gök cisimlerinin vakti gelince yine Allah’ın iradesiyle erimiş madenlere, dağların atılmış yüne, pamuğa dönüşeceği bildirilmekte; bu tasvirin ardından da insanın âkıbetinden sarsıcı bir kesit verilmektedir. Buna rağmen o gün suçlu kişinin, en değerli varlıkları olan eşini, çocuklarını ve diğer yakınlarını, sevdiklerini, dahası bütün yeryüzündekileri gözden çıkaracak ölçüde dehşetli bir psikolojik bunalım, kaygı ve korkuya kapılacağı anlatılmaktadır. Müfessirler, burada ruh hali tasvir edilen “mücrim”in (suçlu) inkârcıları veya daha genel olarak günahkârları ifade ettiğini belirtirler.”⁶¹

Kıyâmet anını yaşayan insanların içine düştükleri/düşecekleri durumlar ve ruh halleri başka bir âyette ise, kıyâmetin dehşetinden emzirdiği yavrusunu unutanların, çocuğunu düşüren hamilelerin, insanların sarhoş olmadığı halde sarhoş gibi dolaştığı bir sahne ile ortaya konmaktadır.⁶² Konuyla ilgili pek çok âyet içinden örnek olarak sunulan âyetlerde kıyâmetin dehşeti insanların havsalasının alabileceği boyutta sunulurken, zihninde ve ruhunda o dehşetin izini bırakmaktadır.

Sonuç olarak ele alınan âyetlerde kıyâmetin kopacağı hakîkati; insanların her gün gözleri önünde duran, kusursuz bir şekilde görevlerini yapan kevnî unsurların⁶³, bir anda hercümerç olduğunu temaşa eden ve bu durum karşısında onların yaşayacağı haller üzerinden açıkça ifade edilmiştir. Konu hakkındaki bütün âyetler insanları, bu hakîkati sürekli hatırlarında tutmaya ve o büyük gün için gerekli hazırlıkları yapmaya davet etmektedir.⁶⁴

⁶⁰ el-Meâric 70/8-14.

⁶¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/455, 456.

⁶² Bk. el-Hac 22/1, 2. Ayrıca bk. el-İnşikâk 84/1; el-Hâkka 69/15-17; ez-Zümer 39/67.

⁶³ Bk. el-Bakara 2/116; er-Rûm 30/26.

⁶⁴ Bk. el-Haşr 59/18.

Bir davetçi olan Kur'ân tasvir metodunu kullanırken, muhataplarını ikna etmede insanın fitrî özelliklerine, arzu ettiği ve hoşlandığı şeylere büyük önem vermiştir. Pek çok âyette yer verilen cennet ve içindeki ebedî nimetlerin tasvirleri, insanların hissî arzularını oldukça etkilemiştir.⁶⁵ Vâkı'a Sûresi'nde naîm cennetlerinden tablolar tasvir edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse âyetlere göre oradakiler; cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir. Çevrelerinde (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır. Canlarının çektiği her türlü yiyecek ve içeceğe sahiptirler. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler. Onlara söylenen sadece "selâm"dır.⁶⁶ İçeriği verilen bu âyetlerde ifade edilen nimetler her insanın arzu duyacağı cinstendir ve genellikle, bütün bu nimetlerin yapılan güzel amellere bir karşılık olduğuna dikkat çekilmektedir. Böylelikle Kur'ân insanları, ebedî bir âlem olan âhirette bu nimetlere kavuşturacak davranışları sergilemeye davet etmektedir. Cennetle ilgili âyetlerin hep bu hakîkâti anlattığını söylemek mümkündür.⁶⁷

Kur'ân inananlar için cennet tasvirleri yaptığı kadar, inanmayanlar için de "Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri şişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allah daima üstün ve hakîmdir."⁶⁸ âyetinde olduğu gibi korkunç ve dehşetli cehennem tabloları çizerek oradaki azâbın hakîkâtini ortaya koymaktadır. Bu âyete göre Allah (c.c.), âyetlerini inkâr edenleri ateşe sokacak, derileri yandıkça, aynı surette başka derilerle değiştirecektir. Böylelikle ateşin azâbı onlarda kalıcı olacaktır.⁶⁹

Kur'ân'da Kitab'ı ve peygamberlere gönderilenleri yalanlayanların, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem tasviri yapılmaktadır. Şöyle ki: Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklar ve neden Allah'a (c.c.) ortak koştukları hususunda hesaba çekileceklerdir. Âyetin sonunda ise cehennemden kibirlenenlerin gideceği çirkin bir yer olduğu ifade edilmektedir.⁷⁰ Günahkarların cehennemdeki yemeği zakkum ağacıdır ki o karınlarında maden eriyiği ve suyun kaynaması gibi kaynar.⁷¹ Şu hâlde, cehennemle ilgili âyetler insan idrakine en dehşetli tablolar halinde sunulmuştur. Bu duruma kimlerin düşeceği de âyetlerde açıkça beyan edilmiş ve insanlar, yasaklanan davranışlardan kaçınmaya

⁶⁵ Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, 195.

⁶⁶ Bk. el-Vâkıa 56/10-38. Ayrıca bk. ez-Zuhruf 43/69-73; ed-Duhân 44/51-57; Muhammed 47/15; el-İnsân 76/12-22.

⁶⁷ Bk. Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 180-182.

⁶⁸ en-Nisâ 4/56.

⁶⁹ Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 79.

⁷⁰ Bk. el-Mü'min 40/70-76. Ayrıca bk. el-Fâtır 35/36; el-Vâkıa 56/41-44; el-Gâşiye 88/2-7.

⁷¹ Bk. ed-Duhân 44/43-46.

davet edilmiştir. Âhiretle ilgili âyetlerdeki tasvirler insanlar için aynı zamanda bir teşvik ya da korkutma/sakındırmayı da içermektedir.

3.3. Terğîb ve Terhîb

(رَغِبَ) fiilinden türeyen terğîb, bir kimseyi bir şeye teşvik etmek, onu hırslandırmak, rağbet ettirmek, arzu ettirmek, isteklendirmek;⁷² “korkmak” anlamına gelen (رَهِبَ) fiilinden türeyen terhîb ise korkutmak, dehşete düşürmek, sakındırmak⁷³ anlamlarına gelir. Hatta Araplar “Allah’tan korkan, O’nu isteyip arzulayan ve O’ndan nimetlenen” manasında isim olarak da kullanırlar.⁷⁴ Dinî literatürde genellikle beraber kullanılan bu iki kelimedenden terğîb, dinin iyi, güzel ve doğru bulduğu şeylere özendirip teşvik etmeyi ifade ederken; terhîb ise dinin kötü, yanlış ve günah olarak nitelendirdiği şeylerden sakındırmayı ifade eder.⁷⁵

Kur’ân’a göre mü’minler, imanları ve sâlih amelleri karşılığında ebedî saadet yurdu olan cennet ve nimetleri ile mükâfatlandırılacaklardır. Bazı âyetler bu mükâfatların özellikle Allah’a (c.c.) ve âhiret gününe inananlar için olduğunu belirtmektedir. Cennet nimeti olarak bütün insanlık için hayatî öneme sahip suyun kaynağı nehirlerden sıkça bahsedilmiştir.⁷⁶ Ayrıca bozulmayan sudan, içenlere lezzet veren şaraptan, tadı değişmeyen süttan ve süzme baldan nehirlerden⁷⁷ bahsedilmesi de mü’minlerin iştiyakını ve cennete olan rağbetini artırmaktadır.

Âhiret, dünyadan apayrı bir âlemdir ve farklı bir varlık boyutundadır. Âhiret âleminin ve konumuz bağlamında cennet ve nimetlerinin gerçek halleriyle anlatılması mümkün değildir. Bu sebeple Kur’ân, insanların yaşadıkları, gördükleri, hissettikleri dünya üzerinden örnekler vererek, bu nimetlerin güzelliklerini, kıyaslayarak anlamalarını sağlayacak bir anlatım yolu seçmiştir.⁷⁸ Bu yöntemle mü’minleri bu nimetlere karşı özendirmiş ve onları kazanmaya teşvik etmiştir.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3/1679; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, 2/509; Arif Erkan, *el-Beyan* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 1263.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3/1748; Erkan, *el-Beyan*, 1285.

⁷⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 3/155.

⁷⁵ Mehmet Görmez, “Terğîb ve Terhîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/508.

⁷⁶ Bk. el-Fetih 48/5, 17; el-Mücâdele 58/22; et-Talâk 65/11; et-Tahrîm 66/8; el-Burûc 85/11; el-Beyyine 98/8.

⁷⁷ Bk. Muhammed 47/15;

⁷⁸ İbn Kuteybe (ö. 276/889) de konuyla ilgili şöyle bir bilgi vermiştir: Cehennem zincirleri, demir halkaları, prangaları yahut akrepleri ve yılanları bildiğimiz gibi olsaydı cehennemde kalmazdı. Bunun için Allah Teâlâ katında gâib olanı bizim yanımızda mevcut olanla delil gösterdi. Allah’ın kullandığı isimler yanımızdakilerle aynıdır ancak mana ve mahiyetleri farklıdır. Cennetin ağaçları, meyveleri, yatakları ve bütün aletleri de bunun gibidir. İbn Abbas şöyle demiştir: Cennetin hurma ağaçlarının gövdeleri yeşil zümrütden dalları kırmızı altındandır. Hurma yaprağı da cennet ehli için kıyafettir ve meyvesi ise çömlek/kova büyüklüğündedir. Süttan daha beyaz, baldan daha tatlı, tereyağından daha yumuşaktır ve çekirdeği de yoktur. Yine İbn Abbas, isimlerinden başka cennetteki şeylerden hiçbir şey

Cennet meyveleri içinde; nar, hurma,⁷⁹ kiraz ve muz⁸⁰ gibi bizzat ismi zikredilenler de vardır. Bunlardan; meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları,⁸¹ küme küme tomurcuklu uzun hurma ağaçları⁸² ve üzüm bağları⁸³ gibi ifadelerle insanın iştahını kabartacak şekilde bahsedilmiştir.

İnsanlardaki makam elde etme, bir koltuğa sahip olma temayülünün cennette, “taht” veya “minder” tasvirleriyle karşılık bulduğuna “Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı olarak oturup yasanırlar.”⁸⁴ âyetini örnek göstermek mümkündür. Başka nice cennet nimeti⁸⁵ insanın dikkatini çekecek şekilde anlatılarak, insanların rağbeti artırılmıştır. Böylelikle insanlar, bu mükâfatların elde edilmesini sağlayacak iman ve sâlih amellerin yapılmasına davet edilmiştir.

Cennetle ilgili âyetlerde ne kadar sürûr verici temsiller verilmişse, cehennemle ilgili âyetlerde de bir o kadar ürpertici, kasvetli ve aşırı derecede bunaltıcı temsiller verilmiştir. Zira İslâm literatüründe cehennem ve azap türlerini ifade etmek için en çok kullanılan kelimelerin anlamları bile o dehşeti göstermektedir. Mesela; Cahîm “alevi ve ısı derecesi yüksek kat kat yanan ateş”; Hutame “Allah’ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi”; Hâviye “derin çukur, uçurum,”; Saîr “tutuşturulmuş, alevli ateş”; Lezâ (hâlis ateş) “bedenin uç organlarını söküp koparan” ve Sakar “yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran” anlamlarına gelmektedir.⁸⁶

Kur’ân’da cehennem; kâfirler,⁸⁷ münâfıklar,⁸⁸ Allah’a (c.c.) ve âyetlerine karşı kibirlenen, azgınlık ve taşkınlık yapanlar,⁸⁹ Allah’ın (c.c.) âyetleri ve peygamberleriyle alay edenler,⁹⁰ müşrikler⁹¹ gibilerinin gideceği azap yurdu olarak ifade edilmiştir. İnanmayanların âhirette karşılaşacakları manzara “Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu

dünyada yoktur, demiştir. Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe *Te’vilü müşkili’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’t-Türâs, 1973), 2. baskı, 70-71; 80-81.

⁷⁹ Bk. er-Rahmân 55/68.

⁸⁰ Bk. el-Vâkıa 56/28,29.

⁸¹ Bk. el-Vâkı 56/29.

⁸² Bk. Kâf 50/10.

⁸³ Bk. el-En’âm 6/99.

⁸⁴ el-Vâkıa 56/15, 16. Ayrıca bk. Yâsîn 36/56; es-Sâffât 37/44; et-Tür 52/20; er-Rahmân 55/54; el-İnsân 76/13.

⁸⁵ Meselâ bk. el-Enfâl 8/4; et-Tevbe 9/72; Yûnus 10/9; el-Hicr 15/46; Kehf 18/31. Ayrıca bk. Abdalbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 180-182.

⁸⁶ Bekir Topaloğlu, “Cehennem’in İsimleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/227.

⁸⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/12; el-Enfâl 8/36; el-Ankebût 29/54.

⁸⁸ Bk. en-Nisâ 4/138, 140, 145.

⁸⁹ Bk. el-Bakara 2/206; el-A’râf 7/40, 41.

⁹⁰ Bk. el-Kehf 18/106; el-Câsiye 45/35.

⁹¹ Bk. el-Enbiyâ 21/29; el-Fetih 48/6; el-Beyyine 98/6.

*işitirler. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacaklı..”*⁹² âyetiyle sanki canlı hale getirilmiş ve cehennemden öfkesi insanın yüreğine işleyecek şekilde tasvir edilerek, cehennemden sakındırılmıştır. Aynı şekilde Kur’ân cehennemdekilerin feryatlarını,⁹³ oradakilerin başlarından kaynar sular döküleceğini, bununla organlarının eriyeceğini, cehennemden demir kamçılarını ve ızdıraptan çıkmak isteseler de çıkamayacaklarını⁹⁴ bir tablo gibi sunmaktadır. Cehennem azabıyla ilgili örnek olarak verilen âyetlerdeki yansıtılan sesler ve görüntüler, uzun yıllar sonra meydana gelecek olayları anlatmaktan ziyade bizzat gözümüzün önünde oluyormuşçasına bir canlılık ifade etmektedir. Bu âyetlerde, hangi tutum ve davranışlarda bulunanlara karşılık olarak bu cezaların verileceği de ifade edilerek, insanlar bu tutum ve davranışlardan sakındırılmışlardır.

Kur’ân “Herkesin, iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulduğu günde (insan) isteyecek ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulsun. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir.”⁹⁵ âyetinde olduğu gibi bir taraftan âhirette verilecek nimetlere özendirip cezalardan sakındırırken, diğer taraftan da o günün mutlaka geleceği konusunda gerekli ikazları yapmıştır.

3.4. Soru Cevap

Kur’ân’ın en etkili üslûp özelliklerinden biri de soru-cevap yöntemidir. Bu yöntemi kullanmasının; okuyanı/dinleyeni direk konunun içine çekmek, düşünmeye ve sorgulamaya sevk etmek, muhatabın kabul ettiği bir şeyi ikrar etmesini ve reddettiği şeyi neden reddettiğini gözden geçirmesini sağlamak ve Allah (c. c.) ile birebir iletişim kurma hissini canlı tutmak gibi pek çok sebebi olabilir. Bu bağlamda verilmek istenen mesajın istifham ile çok daha etkili hale geldiğini söylemek mümkündür.

Kur’ân soruları; en çok istifham edatlarıyla veya soruyu çağrıştıran fiillerle yöneltilmektedir. Bu bağlamda, âyetlerin ortalama altıda birinin soru içerikli âyetlerden oluştuğu söylenebilir.⁹⁶ Kur’ân’ın son iki cüzündeki sûrelerin muhtevasını ağırlıklı olarak kıyâmet konusu oluşturmaktadır. Âyetler incelendiğinde, öncelikle kıyâmetin “Hâkka”, “Kâri’a” gibi çeşitli isimler altında mahiyetinin sorgulandığını ve o gün yaşanacak olanların dehşetinin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Hâkka Sûresi 69/1-6. âyetlerinde şöyle buyrulmaktadır: “*Gerçekleşecek olan; (Evet) nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olanın (kıyâmetin) ne olduğunu sen nereden bileceksin? Semûd ve Âd kavimleri, kapılarını çalacak felâketi (kıyâmeti) yalan saymışlardı. Semûd’a gelince: Onlar*

⁹² el-Mülk 67/6-8.

⁹³ Bk. el-Fâtır 35/37.

⁹⁴ Bk. el-Hac 22/19-22.

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/30.

⁹⁶ Alican Dağdeviren, *Kur’ân-ı Kerim’de Sorular ve Cevaplar* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 8.

pek zorlu (bir sarsıntı) ile helâk edildiler. Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.”⁹⁷ “Hâkka” kelimesinin kıyâmet gününün isimlerinden biri olduğunda ihtilaf yoktur. Lâkin “Hâkka”nın ne gibi bir mefhumu ifade ettiği hususunda epeyce görüş nakledilmiştir. Vukuu vâcip, geleceği hiç şüphesiz sabit olan saat görüşü bunlardan ilkidir. “Nedir o Hâkka?” diye sorulması ne büyük ne müthiş korkunç bir şeydir, demektir. Yani o Hâkka öyle müthiş bir şeydir ki, şiddet ve fezaatinin azameti mahlukattan kimsenin tasavvuruna sığmaz.⁹⁸ Âyetlerde bu hakikati yalanlayan Âd ve Semûd kavimlerinden de örnekler verilerek âkıbetleri gözler önüne serilmiştir. Bu konuda diğer bir âyet de şöyledir: “Kapı çalan! Nedir o kapı çalan? O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin? İnsanların, ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olduğu, dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür (o Kâria!). O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye’dir. Nedir o (Hâviye) bilir misin? Kızgın ateş!”⁹⁹ “Kâri’a”, “Hâkka” gibi kıyâmetin isimlerinden olmuştur. “Nedir o Kâri’a” diye sorulmasından maksat da o ne dehşetli Kâria demektir. Yani onun dehşetinin azametini hiç kimsenin hatta Peygamberin bile dirâyetle bilemeyeceğini te’kid etmektedir.¹⁰⁰ Âyetlerde kıyâmetin kopmasından sonra tartışısı ağır gelenler ile hafif gelenlerin karşılaşacakları durumlar mukayese ile insan idrakine sunulmuştur.

Âyetlerdeki soru yöntemi, kıyâmetin dehşetinin yüreklerin derinliklerinde hissedilmesini ve adeta o atmosferin canlı olarak yaşanmasını sağlamaktadır. Bu da insanları, gerçekleşmesi bu kadar kesin olan hakikate hazırlıklı olmaya canlı bir davet niteliği taşımaktadır. Diğer bir husus da bazı âyetlerde cevapların soran tarafından verilerek¹⁰¹ hakikatin değişmezliğine işaret etmesidir. Kıyâmet Sûresi 75/3-15. âyetlerinde bu durumu müşahede etmek mümkündür: “İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır? Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter. Fakat insan önündekini (kıyâmeti) yalanlamak ister. «Kıyâmet günü ne zamanmış?» diye sorar. İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay biraraya getirildiği zaman! O gün insan, «Kaçacak yer neresi!» diyecektir. Hayır, hayır! (Kaçıp) sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur. O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir. Artık insan, kendi kendinin şahididir. İsterse özürlerini sayıp döksün.”¹⁰²

⁹⁷ el-Hâkka 69/1-6.

⁹⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1982), 8/5310-5312.

⁹⁹ el-Kâria 101/1-11.

¹⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/ 6025-6026.

¹⁰¹ Bk. el-İnfîtâr 82/17-19.

¹⁰² el-Kıyâmet 75/3-15.

Kur'ân'a göre müşrik Araplar; insanın ölüp toprağa karıştıktan sonra yeniden diriltileceklerine inanmıyor ve bunu istihzâ ile inkâr ediyorlardı. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.s.) de alay etmek için bu konuda sorular soruyor, aldıkları cevaplar üstünde düşünmüyorlardı. Âyetler bu tutumu kınamakta ve bu hakikat üzerinde düşünmeye davet etmektedir.¹⁰³ Zira âhiret hayatı, Kur'ân'ın insanları düşünüp akletmeye davet ettiği en önemli alanlardandır. Kur'ân bu daveti genellikle soru cümlesi üzerinden gerçekleştirmiştir.

Kur'ân'da insana verilen görme, duyma, konuşma ve akletme gibi duyu ve yetilere sık sık vurgu yapıldığı, bunlar içinde ise âyet sayısının fazlalığına dayanarak akletmeye ayrı bir önem verildiği görülmektedir. İlgili âyetlerde genellikle akli doğru kullanmaya ve akli kullanarak düşünmeye davet edilmiştir. "Kur'ân-ı Kerîm "ancak bilenlerin akledebileceğini" söylemektedir.¹⁰⁴ Bu gücü ve bu bilgiyi iyi kullanmadıkları için kâfirleri, "... Onlar saçırđırlar, dilsizdirler, kördürler; bu yüzden akledemezler"¹⁰⁵ diyerek yermiş, "O, aklını kullanmayanlara kötü bir azap verir"¹⁰⁶ âyetiyle bütün insanlığı uyarmış ve akıllarını kullananların cehennem azabından kurtulacakları¹⁰⁷ belirtilmiştir."¹⁰⁸ "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?"¹⁰⁹ gibi âyetlerde de önce âhiret hayatının hakikati ortaya konulmuş, daha sonra da "Hâla aklınızı kullanmaz mısınız?" vb. sorularla bu hakikat üzerinde düşünmeye davet edilmiştir. Netice olarak, soru-cevap yönteminin hakikatin zihinlere iyice yerleşmesinde oldukça etkili bir Kur'ân yöntemi olduğu görülmektedir.

3.5. Meseller

Arapçada (مثل) kökünden gelen ve çoğulu "emsâl" olan "mesel" kelimesi, "Bir şeyin bir şeye benzetilip onun gibi yapılması; benzer, denk, örnek, ibret, vasıf" anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰

Benzetmeler yaparak, misaller vererek anlatma usûlü, Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılmaktadır. Arap edebiyatında meseller yapılarına göre hurafî, kıyasî ve sâir

¹⁰³ Bk. Yâsîn 36/76-81; el-İsrâ 17/49, 98; el-Mü'minûn 23/35, 82; es-Sâffât 37/16, 53; el-Vâkıa 56/47; en-Nâziât 79/11.

¹⁰⁴ Bk. el-Ankebût 29/43.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/171.

¹⁰⁶ Yûnus 10/100.

¹⁰⁷ Bk. el-Mülk 67/10.

¹⁰⁸ Süleyman Hayri Bolay, "Akıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/238.

¹⁰⁹ el-En'âm 6/32; bk. et-Tevbe 9/38; el-Kasas 28/60; Yûsuf 12/109.

¹¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/118; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/4132-4133; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 30/380-382.

mesel olmak üzere üçe ayrılır. Kıyasî meseller Kur'ân'a ve hadise özgü emsal üslûplarındandır. Soyut kavramları teşbih, temsil ve tasvir yoluyla açıklayan ve fikir derinliği olan uzun tasvir ifadelerine sahiptir. "Keenne, kemâ ...meselü ..., kemeseli ...," gibi teşbih edatları içerir.¹¹¹

Kur'ân'da fazlaca mevcut olan mesellerden maksat, va'z (nasihat), tezkir (hatırlatma), zecr (menetme), his, ibret gibi çeşitli yönlerden gidilerek ahlâkî bir sonuç çıkartmak için insanları uyarmak ve teşvik etmektir.¹¹² Bu bağlamda, "...İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz."¹¹³ âyeti Kur'ân'daki mesellerin gayelerinden belki de en önemlisini ifade etmektedir.

Kur'ân mesellerinin önemli bir kısmı başta tevhid olmak üzere itikadî meselelerle ilgili olmakla birlikte ibadet ve ahlâkla ilgili meseller de vardır.¹¹⁴ Burada itikadî mesellerden âhiretle ilgili olanları ele alınacaktır.

Bakara Sûresi inanç bakımından mü'minler, kâfirler ve münâfıklar şeklinde üç insan tipinden bahsederek başlamıştır. 8. ve 9. âyetlerde inanmadıkları halde «Allah'a ve âhiret gününe inandık» diyen kimselerden bahsedilmektedir. Âyetlerin yapılan bu çalışma açısından dikkat çekici yönü ise, münâfıkların Allah'la (c.c.) birlikte âhiret gününe de iman etmedikleri halde "inandık", diyerek kendilerini kandırdıklarını ifade etmesidir. Devam eden âyetlerde Kur'ân, âhirete imansızlığın kişide oluşturduğu ruh halini, iç dünyasını münâfıklar üzerinden bir temsille bildirmekte ve bu olumsuz örnek üzerinden âhirete imana davet etmektedir. Bahsedilen âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler. Onlar sağurlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler. Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve şimşek bulunan yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Halbuki Allah, kâfirleri cepeçevre kuşatmıştır. (O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık

¹¹¹ İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/ 293.

¹¹² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 202-203.

¹¹³ el-Haşr 59/21.

¹¹⁴ Bedreddin Çetiner, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/ 300.

üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir.”¹¹⁵

Yeniden diriliş konusunda insanların dikkatlerine sunulan bir mesel de şöyledir: “Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevk ederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız.”¹¹⁶ Âyet, günlük hayatın rutinleri içinde görülen rüzgâr ve bulutlara dikkat çekerek insanları, bir tabiat olayı olan yağmurdaki Allah’ın (c.c.) kudretini idrak etmeye davet etmektedir. Âyetin, Allah’ın (c.c.) gönderdiği yağmurla ölü topraktan çeşitli meyveler çıkardığı gibi kıyâmet gününde de ölüleri kabirlerden diriltilip çıkaracağı arasında bir benzetme yapması daha da dikkat çekicidir. Şu hâlde, tabiatta biteviye devam eden yeniden canlanma, öldükten sonra yeniden dirilmenin mümkün olduğuna delâlet etmektedir. Âyetin sonunda bu döngü üzerinde düşünüp ibret almaya, Allah’ın (c.c.) kudretini idrak edip yeniden diriltmeye kâdir olduğu düşüncesini kabullenmeye dair açık bir davet görülmektedir.

Ahirete imana bir meselle davet bağlamında Allah (c.c.), biri imanı biri de küfrü temsil eden iki arkadaşın özelliklerini örnek olarak zikretmektedir. Âyetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, küfrün temsilcisi olan kişi zengin ve bu zenginliği ile imanın temsilcisi ve fakir olan arkadaşına karşı böbürlenmektedir. Malının ebedî olarak elinde kalacağını ve kıyâmetin kopmayacağını düşünmektedir. Hatta kıyâmet kopsa bile âhirette Allah (c.c.) katında buradakinden daha iyisini bulacağını iddia etmektedir. İman sahibi ise, “Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum.”¹¹⁷ diyen arkadaşına doğrudan Allah’ın (c.c.) yaratmasından yola çıkarak öğüt vermekte, âhireti inkâr etmenin bir bakıma Allah’ı (c.c.) inkâr etmek olduğunu bildirmekte ve kendisinin Allah’a (c.c.) hiçbir şeyi ortak koşmadığını belirtmektedir. Âyetlerin devamında ise, inkârcı kişinin bahçesinin nasıl helak olduğu ve sahibinin derin pişmanlığı belirtilmektedir. Böylelikle insanlar, âhirete iman edenle etmeyenin akıbetinin temsîlî karşılaştırılması üzerinde düşünmeye davet edilmektedir. Yine meselin son âyetinde insanlar Allah’ın (c.c.) yardım ve dostluğu için kendisine, güzel âkıbet için yine kendisine ve âhirete imana davet edilmektedir.¹¹⁸

Aynı şekilde Allah (c.c.) “Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkıştı ve: «Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?» dedi.”¹¹⁹ diyen kişiye bir meselle

¹¹⁵ el-Bakara 2/17-20.

¹¹⁶ el-A’râf 7/57; Ayrıca bk. Yûnus 10/24; er-Rûm 30/50.

¹¹⁷ el-Kehf 18/36.

¹¹⁸ Bk. el-Kehf 18/32-44.

¹¹⁹ Yâsîn 36/78.

cevap vermektedir: “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.”¹²⁰ Suya kanmış yemyeşil ağaç parçalarının birbirlerine sürtülmesiyle ateş çıkmakta iken, kurduğunda odun olmaktadır. Ağaca bu şaşırtıcı özelliği veren, her şeyi yaratılış gayesine sevk eden Yüce Allah’tır. Âyetlerde bu ve bunun benzeri nice hayret verici şeyi yaratmaya güç yetiren Allah’ın (c.c.) bütün insanları hem ilk defa yaratmaya hem de öldükten sonra yeniden diriltmeye gücü yeteceği ifade edilmektedir.¹²¹

Dünya hayatının değerine ait misaller ise, insanları dünya hayatından ziyade âhiret hayatına değer vermeye yöneltmektedir. Bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

“Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.”¹²²

Şu hâlde, özellikle soyut konular, mücerret anlamlar, imanî hakikatler ve gaybî gerçeklerin daha rahat anlaşılıp kavranmasında meseller oldukça önemlidir. Temsille anlatım, mananın tablolaşmasını, canlanmasını ve hatta zihne kazınmasını sağlar. İnsan meselleri dinlerken; akıl, his, vicdan ve hayal gibi bütün unsurlarıyla adeta olayı yaşar.¹²³ Kur’ân’da âhiret gibi gaybî bir konunun mesellerle anlatılarak muhatabını ikna ettiği görülmektedir.

3.6. Kıssalar

Arapça (قِصَّة) kökünden gelen kıssa lügatte; “birinin izini sürmek, ardınca gitmek”,¹²⁴ “sözü beyan edip bildirmek veya bir kimseye bir haber vermek, bir olayı anlatmak, hikâye etmek”¹²⁵ vb. anlamlara gelir. Bu bağlamda kıssa, biri veya bir şeye ait olayların adım adım izlenerek anlatılmasını, hikâye edilmesini ve bu niteliğe sahip olan hikâyeyi ifade eder. Ancak hikâye, önemli-önemsiz, gerçekçi-hayalî, her türlü olayı ifade ederken, Kur’ân kıssaları, tarihî gerçekliği olan ve ibret alınacak olayları ifade etmektedir. Bu sebeple hikâye kelimesi Kur’ân kıssaları için kullanılmaz.¹²⁶ Zira kıssa,

¹²⁰ Yâsîn 36/79-80.

¹²¹ Kutup, *fi Zilâli'l-Kur’ân*, 9/525.

¹²² el-Kehf 18/45,46.

¹²³ Süleyman Koçak, “Kur’ân’da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009), 212, 213.

¹²⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 671; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3650.

¹²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3650.

¹²⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/ 498, 499.

“Geçmiş kavimlerin tarihi izlerini açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten bir olgudur.”¹²⁷

Mekkî sûrelerin en ayırt edici özelliklerinden birinin, tevhide, Allah’a (c.c.) ibadet ve âhiret gününe iman etmeye davet etmeleri olduğuna değinilmişti. Şu hâlde Mekkî sûrelerin temelde müşriklerin düşüncelerindeki yanlışlıkları zikredip onlarla mücadele ettiği söylenebilir.¹²⁸ Bu bağlamda, Kur’ân’ın indiriliş amacını gerçekleştiren kıssaların¹²⁹ belki de en önemli amacı, ilk muhataplarının en temel îtikâdî problemi olan tevhid ve âhiret inançlarındaki çarpıklığı ortadan kaldırmasıdır. Zira A’râf, Enbiyâ, Şuarâ ve Hûd gibi sûrelerde zikredilen peygamber kıssaları Allah’ın (c.c.) birliği, O’na kulluk ve itaat merkezli konuları esas almaktadır. Ashâb-ı Kehf, Ashâbü’l-karye ve -Bakara Sûresi Medenî olmakla birlikte- harap olmuş kasabaya uğrayan kişiye ait kıssalarda ise âhiret inancı ve bununla birlikte cennet ve cehennem hayatı işlenmiştir.¹³⁰

Yâsîn Sûresi’nin 36/13-32. âyetlerinde kendilerine aynı anda üç peygamber gönderilen bir şehir halkından (ashâbü’l-karye) bahsedilmektedir. Âyetlerden öyle anlaşılıyor ki, inkârcılıkta ısrarla direnen şehir halkı, kendilerine gönderilen elçileri kendileri gibi sıradan bir insan olarak görmüş, onları yalancılıkla itham etmiş, Rahmân’ın bir şey indirmediğini iddia etmiş ve hatta tebliğden vazgeçmedikleri takdirde işkence etmekle tehdit etmiştir. Onların elçilere zarar vermesinden endişe eden ve mü’min olduğu anlaşılan kişi de şehrin öbür ucundan¹³¹ koşarak gelmiş, onları şöyle ikna etmeye çalışmıştır:

“...Ey kavimim! dedi, bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir. Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Halbuki, hepiniz O’na döndürüleceksiniz. O’ndan başka tanrılar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar. İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum. Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.”¹³²

Bu mü’min şahsın sözleri, tevhid akîdesinin ve âhiret inancının ikrarını ifade etmektedir. Âyetlerde bundan sonra zihinlerde tamamlanmaya bırakılan bir boşluk

¹²⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 210.

¹²⁸ Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi ’l-Kur ’ân* (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyüyn, 1977), 183; Mennâ’ Halîl Kattân, *Mebâhis fî ulûmi ’l-Kur ’ân* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 59.

¹²⁹ Şengül, “Kıssa”, 25/499.

¹³⁰ Şengül, “Kıssa”, 25/499.

¹³¹ Muhammed Hamdi Yazır, “Medine’nin aksasından demek o memleket ricalinin en ileri gelenlerinden bir zat manasına da gelir.” demektir. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/4017.

¹³² Yâsîn 36/20-25.

vardır. O, kavmine yaptığı davette başarılı olamamış ve şehir halkı tarafından öldürülmüştür. Elçilerin davetine uyan ve bu davetin başkalarına da ulaştırılması konusunda mücadele eden bu kişiye cennet ve bağışlanma ikram edilmiştir. İnkârcılar ise Allah (c.c.) katından gönderilen müthiş bir ses ile sönüp gitmiştir.¹³³

Kıssa, bir taraftan peygamberlerin ilahî mesajlarını kulak ardı edenlere önemli bir uyarıda bulunurken, bir taraftan İslâm'ın üç temel akidesi tevhid, me'âd ve risâlet ilkelerine tâbi olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'da kıssalar dine davet metodunda etkili bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Bakara Sûresi 2/259. âyeti ele almak yerinde olacaktır. Âyette şöyle buyrulmaktadır:

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; «Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!» dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. «Bir gün yahut daha az» dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.”¹³⁴

Bu âyette, kendisinden bahsedilen şahsın kim olduğuyla ilgili bilgi verilmemiştir. Taberî (öl. 310/923), bu kişinin Üzeyr (a.s.) ve İrmiyâ b. Hilkiyâ olduğuna dair gelen rivâyetlerden bahsetmiştir. Ancak âyetin zikredilişinin maksadının, harap olmuş şehre giden kişi hakkında bilgi vermek olmadığını belirtmiştir. Ona göre âyetin zikredilişindeki maksat, Allah'ın (c.c.) ölüleri yeniden diriltme hususunda kudretini inkâr eden Kureyş ve diğer Arapların dikkatini bu konuya çekmek, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâleti hakkındaki şüpheleri gidermektir.¹³⁵ İbn Âşûr (öl.1973) ise bu kişinin İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber olan Hezekiel olduğu yönündeki görüşü tercih ettiğini bildirmiştir. Allah (c.c.) Hezekiel peygamberi vefatından yüz yıl sonra tekrar diriltmiş, bu süre zarfında hiç bozulmadan duran yiyecek ve içeceğine, iade ettiği eşğine ve ölü kemiklere tekrar nasıl hayat verdiğine bakmasını istemiştir.¹³⁶

Bundan önceki âyetteki Hz. İbrâhim'le Nemrud arasında geçen tartışmanın ifade edilmesinin hedefi; insanların Allah'a şirk koşma karanlığından, tevhidin aydınlığına yönelmelerini sağlamaktır. Harap olmuş kasabaya uğrayan kişinin durumunu anlatan âyetlerin hedefi ise, öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr şeklinde ortaya çıkan başka

¹³³ Bk. Yâsîn 36/27-29.

¹³⁴ el-Bakara 2/259.

¹³⁵ Taberî, *Câmi'ul-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4/578-582.

¹³⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 3/35, 37.

bir yanlış itikadı düzeltmektir.¹³⁷ Allah (c.c.) bu hâdise ile, evleri yıkılmış, ıssız kasabaya uğrayan ve “Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!” diyen kişiye, insanları öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğuna dair önemli bir ibret ve delil göstermiştir. Bir bakıma yeniden dirilme konusunda olumsuz yargıya sahip olanlara, yeniden dirilmenin hakikati ispat edilmiştir.

Yeniden dirilişe delalet eden kıssalar içinde Ashâb-ı Kehf kıssası önemli bir yer tutmaktadır. Âyetlerde ifade edildiğine göre, putperest bir kavim içinde yaşamalarına rağmen, Allah’ın (c.c.) varlığına ve birliğine inanan birkaç genç, zalim hükümdara karşı bunu açık bir şekilde dile getirip putperestliğe karşı çıkmışlardır. Taşlanarak öldürülmekten veya zorla kavimlerinin inancına döndürülmekten korkmuşlar ve içlerinden birinin tavsiyesiyle bir süre için mağaraya sığınmışlardır. Yanlarındaki köpekle birlikte o mağarada uzun bir süre (üç yüzyıl ve buna ilaveten dokuz yıl) kalmışlardır. Bu süre içinde Allah (c.c.) onları sağa sola çevirmiş ve sonra uyandırmıştır. Mağarada “bir gün kadar” uyuduklarını zanneden gençler, içlerinden birini gümüş para ile şehre yemek almaya göndermişlerdir. İşte bu kıssada Allah (c.c.), insanlar vadinin hak olduğunu, kıyâmetin mutlaka gerçekleşeceğinde bir şüphe olmadığını bilsinler diye onların durumunu ortaya çıkarmıştır. Durumlarından haberdar olanlar da onların yanı başlarına bir mescit yapma kararı almıştır.¹³⁸

Kıssaların anlatımında yöntem açısından bazı ortak özellikler görülmektedir. Onların temel gayesi, tarihî olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmak değil, ibret alınacak yönlerini ortaya koymak ve dinî mesajlar vermek olduğundan, bu kıssada da kıssanın bizzat kendisine önem atfedilmiş ancak kıssanın ana gayesine hizmet etmeyen kahramanları, zamanı ve mekânı gibi hususlara yer verilmemiştir.¹³⁹ Ayrıca, Allah (c.c.), Ashâb-ı Kehf’i “gerçek/hak olarak” şeklinde niteleyerek bu kıssanın bir mitoloji olmadığı ikazında bulunmuştur.¹⁴⁰

Ashâb-ı Kehf kıssasının mesajlarını en öz haliyle, tevhid ve meâd olarak ifade etmek mümkündür. Makalenin konusu gereğince meâd üzerinde durmak uygun olacaktır. Mesela “Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah’ın vâdinin hak olduğunu, kıyâmetin şüphe götürmez olduğunu bilsinler...”¹⁴¹ âyeti bu hususu özetlemektedir. Kıssa, öldükten sonra yeniden dirilme konusunu, insan aklının kavrayabileceği şekilde somutlaştırmıştır. Bir bakıma, Allah (c.c.) uzun yıllar uyuttuktan sonra onlara tekrar hayat verdiğine göre, kıyâmet gününde ufalanmış, toprağa karışmış bedenlerin

¹³⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/410-411.

¹³⁸ Bk. el-Kehf 18/9-26.

¹³⁹ Şengül, “Kıssa”, 24/499.

¹⁴⁰ Bk. el-Kehf 18/

¹⁴¹ el-Kehf 18/21.

hepsinin ruhlarını iade ederek onları yeniden diriltmeye de kadirdir, demektir. Böylelikle insanların yeniden diriliş hususundaki tüm şüphelerini ve inkârını gidermeyi hedeflemiştir.¹⁴²

Ashâb-ı Kehf'in üç asır gibi bir süre uyuduktan sonra vücutlarında bir bozulma olmadan uyanmasının tabiat kanununa aykırı olduğu düşünülebilir. Lâkin bu kıssa, Allah'ın (c.c.) güç ve kudretinin sınırsız olduğunu, dilediği an dilediği tabiat kuralını değiştirebileceğini ve olağanüstü şeyler yaratmaya güç yetirebildiğini göstermektedir. Zira böyle bir hadise O'nun zatına da sıfatlarına da zarar vermez.¹⁴³

Bu kıssa; yaşandığı dönemde, cahiliye döneminde ve günümüzde öldükten sora yeniden dirilmeyi ispat eden kuvvetli bir delil olduğu gibi, yeniden dirilme konusunda inkârı olanlar için güçlü bir delil olarak karşılarında duracaktır. Mevdûdî (öl. 1979) eserinde konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Süryani kaynağına göre bu olayın meydana geldiği dönemde Efes'te tekrar diriliş ve âhiretle ilgili ateşli tartışmalar hüküm sürüyordu. Her ne kadar halk Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişse de şirk ve Romalıların putperestliğinin izleri ve Yunan felsefesinin etkisi hala güçlü idi. Bu nedenle Hıristiyanlığın âhiret inancına rağmen, birçok kimse âhireti inkâr ediyor veya en azından bu konuda şüphe duyuyordu. Bunun yanı sıra şehrin büyük bir çoğunluğunu meydana getiren Yahudilerin Sâdukî mezhebi âhireti inkâr ediyor ve buna Tevrat'tan dayanaklar bulmaya çalışıyordu. Buna karşı Hıristiyan alimleri bu inançları reddeden kesin bir görüş de öne süremiyorlardı.”¹⁴⁴

Bu ifadelerden kissanın yaşandığı dönemde insanların genellikle yeniden dirilmeyi inkâr ettikleri ve bu konuyu tartıştıkları anlaşılmaktadır. Kissanın nâzil olduğu dönemde de âhirete iman hususunda Mekkeli müşriklerin davranışları kissanın yaşandığı dönemle benzerdir. Zira müşriklerin bir kısmı âhiret hayatı hakkında şüphe içinde iken bir kısmı da inkâr etmeyi tercih etmektedir. İşte Allah (c.c.) bu kıssayla, adeta canlı bir tablo gibi yeniden dirilişin hakikatini onlara sunmaktadır. Bu bağlamda, kissanın ana temasının yeniden diriliş ve âhiret inancı olduğunu,¹⁴⁵ ve bireyin aşkın varlıkla ilişkilerine yön vermede ve karakter inşasında önemli bir yeri olduğunu

¹⁴² Seyyid Kutup, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 7/400; Salah Abdülfettah Hâlidî, *Kur'ân Öyküleri II*, çev. Ahmet Sarıkaya (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2005), 73.

¹⁴³ Ebü'l-A'lâ El-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 3/165.

¹⁴⁴ Ebü'l-A'lâ El-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3/162.

¹⁴⁵ Mustafa Şentürk, “Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf”, *GÜİF Dergisi* 2/3 (2013), 234.

söylemek mümkündür.¹⁴⁶ Şu hâlde, Ashâb-ı Kehf kıssası başta olmak üzere muhtevasında âhiret inancı olan kıssalar, dine davet metodu açısından, Kur'ân'ın metodunu kullanan bir davetçi için de vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Kur'ân'da, kendi içlerinden seçilen peygamberlerin de kavimlerini dine davette âhiret inancına yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda, peygamberlerin dine davetinde âhiret vurgusunu gösteren birkaç âyet örneği sunmak yerinde olacaktır.

Hız. İbrahim'in (a.s.) kavmine hitabı şöyle zikredilmektedir: "(İbrahim onlara) dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyâmet günü (gelip çattığında ise) birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur."¹⁴⁷

Hız. Şuayb'ın (a.s.) kavmine hitabına Kur'ân'da şu şekilde yer verilmiştir: "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik ve Şuayb: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın! dedi."¹⁴⁸

Hız. Musa'nın (a.s.) dilinden bir âyet ise şöyledir: "Musa da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi."¹⁴⁹

Hız. İsa (a.s.) ile ilgili bir âyette de şöyle buyrulmaktadır: "And olsun ki «Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir» diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh «Ey İsrailoğulları! Rabbiniz ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcılar yoktur.» demişti."¹⁵⁰

Netice olarak bu âyetlerde, ismi geçen peygamberler öncelikle kavimlerini Allah'a kulluğa davet etmişler ve şirkten sakındırmışlar, aksi davrandıkları takdirde ahirette karşılaşacakları durumları ifade etmişlerdir. Buradan hareketle ahirete imanla ilgili hususların dine davette bir metot olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç

Kur'ân'ın İslâm'a davette âhiret inancını hangi yöntemleri kullanarak sunduğunun araştırıldığı bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöyledir:

En genel ifadesiyle İslâm'a ve bu esasların uygulanmasına çağırışı ifade eden "davet" kavramı, amaç ve uygulamaları açısından birbirine yakın muhteva ve manaları

¹⁴⁶ Hüsnü Ezber Bodur, "Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü: Eshab-ı Kehf Örneği", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*, ed. Seydihan Küçükdağlı – Serdar Yakar (b.y.: Öncü Basımevi, 2013), 63.

¹⁴⁷ el-Ankebût 29/25.

¹⁴⁸ el-Ankebût 29/36.

¹⁴⁹ el-Mü'min 40/27.

¹⁵⁰ el-Mâide 5/72.

ifade eden irşat, tebliğ, nasihat, vaaz, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, inzâr ve tebşîr gibi terimlerle birlikte değerlendirildiğinde, davet geniş bir anlam yelpazesine sahiptir.

Kur'ân'da Allah'a (c.c.) ve âhirete imanın birlikte çokça zikredilmesi, bu iman esasları arasında kuvvetli bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Mülk Sûresi 67/2. âyette "O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır." şeklinde ifade edildiği gibi, dünya hayatının ardından mutlaka ölüm gelecektir ve dünya ile âhîret hayatı birbirinden bağımsız değildir. Bu bağlamda Kur'ân'da, insanların dünyada yaptıklarının âhîrette mutlaka bir karşılığı olduğu, muhatap olacağı azap veya mükâfatın, sergilediği davranışlarının tabii bir sonucu olduğu hususunda bilgilendirilmeleri hasebiyle, özellikle azaba uğrayanların beklemedikleri bir sonla karşılaştıklarını iddia etmeleri, bu konuda Allah'a (c.c.) itirazda bulunmaları söz konusu olamaz. Kur'ân insanları, fitratlarına uygun olan âhîret hayatının ebedîliğine ve asıl hayatın âhîret hayatı olduğuna vurgu yaparak İslâm'a davet etmiştir.

Kur'ân, İslâm'a davet ettiği insanları âhîret ve halleri hakkında bilgilendirmekle kalmamış, bu hallerin tasvirlerine de yer vermiştir. Tasvir metodu bütün duyulara hitap etmesinden dolayı, okuyan ve dinleyen üzerinde derin bir tesir bırakmaktadır. Âhîret hayatı gibi gaybî bir konuda bu metodun yoğun olarak kullanılması, zihinlerde daha kolay canlandırmayı sağlaması açısından İslâm'a davette etkili bir yöntemdir.

Üslûp açısından Mü'minleri iyiliğe teşvik eden her âyet terğîb, kötülüklerden sakındıran her âyet de terhîb içeriklidir. Bu tür âyetler Kur'ân'da insanların havf ve recayı koruyabilecekleri şekilde ölçülü olarak bulunmaktadır. Bu yöntem, eğitim açısından ödül ve cezanın, ümit ve korkunun dengeli olarak kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Âyetlerde özellikle cennet nimetlerinin güzellikleri veya cehennem azabının dehşeti, insanların kıyaslayarak anlayabilecekleri ve dünyada görüp hissettikleri örnekler üzerinden sunulmuştur. Bu âyetler cennet nimetlerine iştîyak uyandırırken, cehennem azabından da sakındırmaktadır.

Allah (c.c.) yapılmasını veya yapılmamasını istediği hususlarda açık emirler yanında bazen de bu hususlarda insanlara sorular sormuştur. Soru ifade eden bu âyetler insanda ciddi bir beyin fırtınası oluşturmakta, insanın kendisini sorgulaması ve bahsedilen hususları içselleştirmesi fırsatını sunmaktadır. Özellikle âhîret hayatıyla ilgili âyetlerde sorulan soruların cevaplarının da verilmesi, insanın en doğru sonuca ulaşmasını sağlamaktadır.

Kur'ân âhîret gibi gaybî bir konuda; şehâdet aleminden örneklerle gayb alemine ait hususların kavranmasını kolaylaştırmak için mesellerle anlatım yöntemini de kullanmıştır. Zira temsille anlatım tıpkı tasvir metodu gibi insanın akıl, his, vicdan ve hayal gibi bütün yetilerini harekete geçirmektedir. Meseller bir hususu örnekleyerek

çarpıcı ve etkili bir biçimde dile getirmek amacıyla genelde temsili ve farazi nitelikte bulunur; tarihî gerçeklik ifade eden birer hadise ve hikâye olmaları şart değildir.

Kıssalar Kur'ân'ın ifadesiyle "hak"tır. İnsanlar tarihî gerçekliği olan kişileri rol model alırlar ve gerçekten yaşanmış olaylardan ibret verici sonuçlar çıkarırlar. Bu bağlamda Kur'ân'da yeniden dirilişin hakikatine işaret eden kıssalarla insanları bu konuda düşünmeye ve bu kıssalar üzerinden İslâm'a davet etmiştir. Ayrıca peygamberler de davetlerinde âhiret inancına yer vermiştir. Allah'a (c.c.) kulluk edenlerle etmeyenlerin âkıbetlerine vurgu yaparak İslâm'a davet etmişlerdir.

Hâsılı, Kur'ân'da Allah (c.c.) kullarını dine davet için âhiret inancına sıkça vurgu yapmıştır. Tasvir, bilgilendirme, terğîb ve terhîb, soru-cevap, meseller ve kıssalar vb. çeşitli yöntemlerle ahiret inancını insanların idrakine sunmuştur. Bu yöntemler günümüz davetçilerine, davetlerinde etkili olabilmeleri açısından çok önemli bir katkı sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen Kur'ân'ın İslâm'a davetinde âhiret inancıyla ilgili yöntemlerinin, psikoloji bilimi açısından incelenmesi de ayrıca önerilir.

Etik Beyan / Ethical Statement (Yalnızca birden fazla yazarlı yayınlar için)		
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Finansman / Funding		
Bu çalışma hazırlanırken herhangi bir dış fon alınmamıştır. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Çıkar Çatışması / Competing Interests		
Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / The authors declare that have no competing interests.		
Yazarların Katkıları / Author Contributions:	Birinci Yazar Rahime ÇELİK	İkinci Yazar Eyüp YAKA
Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study:	%70	%30
Veri toplanması / Data collection:	%70	%30
Veri Analizi / Data Analysis:	%60	%40
Makalenin Yazımı / Writing up:	%70	%30
Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision:	%35	%65

Kaynakça

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Râhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'il-mesâni*. 30 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Beyzâvî, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 cilt. Beyrut: Dâruİhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Bodur, Hüsnü Ezber. "Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü: Eshab-ı Kehf Örneği". *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*. ed. Seydihan Küçükdağlı – Serdar Yakar. 63. b.y.: Öncü Basımevi, 2013.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Akıl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990.
- Coşkun, Ahmet. "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı". *EÜİF Dergisi*. 4 (1987), 274.
- Çağrı, Mustafa. "Davet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Çetiner, Bedrettin. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/300. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Dağdeviren, Alican. *Kur'ân-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları. 32. basım, 2014.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/ 293. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Erkan, Arif. *el-Beyan*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luga*. thk. Abdulhalîm en-Neccâr. 15 cilt. b.y.: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme, ts.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Görmez, Mehmet. "Terğîb ve Terhîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/508. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Hâlidî, Salah Abdülfettah. *Kur'ân Öyküleri II*. çev. Ahmet Sarıkaya. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2005.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: İrfan Yayımcılık ve Ticaret, 1991.
- Hökelekli, Hayati. "Ölüm ve Öteki Psikolojisi". *UÜİF Dergisi*. 3/1 (1991), 162.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984.
- İbnu'l-Esîr, Mecdüddîn. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs-i ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî – Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî. 5 cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ'. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid vd. 15 cilt. Kahire: Mektebetü Evlâdi'sh Şeyh li't-Türâs, 1421/2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru't-Türâs, 1973.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. 6 cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İsfahânî, er-Râgîb. *Müfredâtü elfâzil-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan Dâvudî. Beyrut: Dâru's-Sêmiyye, 1992.
- Karaman, Fikret. *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*. Ankara: DİB Yayınları. 2. basım, 2010.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Koçak, Süleyman. "Kur'ân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 9/1 (2009)
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 26. basım, 2012.
- Kutup, Seyyid. *fi Zilâli'l-Kur'ân*. çev. Yakup Çiçek vd. 12 cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1994.
- Kutup, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev. Kâmil M. Çetiner. İstanbul: Beka Yayınları, 2017.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Vehbe. 7. basım, ts.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed - Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tefsîru'l-celâleyn*. İstanbul: Mektebetü Pamuk, ts.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Önkâl, Ahmet. *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.
- Saka, Şevki. *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*. b.y.: Seha Neşriyat, ts.
- Sâlih, Subhi. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyüyn. 10. basım, 1977.
- Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/ 498,499. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Şentürk, Mustafa. "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf, *GÜİF Dergisi*. 2/3 (2013), 234.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ul-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Dâru Hicr, ts.
- Topaloğlu, Bekir. "Âhiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/ 543-544. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Cehennem'in İsimleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/227. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslâm'da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1982.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs*, 40 cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-'Arabî, 1422/2001.